

Medyada “Doğru” Türkçe Tartışmaları Üzerine: Betimleyici-Kuralcı Yaklaşımlar ve Ötesi

Derya Duman*

Öz

Kitle iletişim araçlarında kullanılan Türkçe, popüler bir konu olarak sayısız eleştiri yazısına konu olmaktadır. Gazetecilik, spikerlik, akademisyenlik, öğretmenlik, okutmanlık gibi çeşitli meslek grupları ve uzmanlık alanlarından kimselerce yazılan “Türkçenin kullanımında yapılan hatalar” konulu bu çalışmaların büyük çoğunluğu dilbilimsel bakış açısıyla yazılmamış olmalarından ve yöntemsel ve kuramsal bir temele dayanmalarından kaynaklanan birtakım yanlışlar içerebilmektedir. Zaman zaman okullarda da okutulan bu incelemeler hayli öznel ve tartışmaya açık yargılar ortaya koymakta, kimi durumlarda ortaya atıldıkları andan itibaren yeni tartışmaları beraberinde getirmekte ve böylelikle söz konusu tartışmalar bir kısır döngü içerisine girmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de son on yıl içerisinde yayımlanmış, Türkçenin kullanımının konu edildiği 12 adet kitaptan oluşturulmuş bir bütüncü incelenmiş, çalışmalarda rastlanan kuramsal ya da yöntemsel yanlışlar tartışılmış ve bu bakış açısının yarattığı çelişkiler ortaya konmuştur. Çalışmanın amacı, dil planlamasında ve toplumda dil bilincinin artırılmasına faydalı olabilecek bu türün, verimli hâle gelmesini sağlamak ve toplumdilbilim çalışmaları için yeni çalışma alanları önermektir.

Anahtar Kelimeler

betimleyicilik, dil planlaması, kuralcılık, medya dili, popüler dil tartışmaları, toplumdilbilim, Türkçe

* Yrd. Doç. Dr., İzmir Ekonomi Üniversitesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü - İzmir / Türkiye
derya.duman@ieu.edu.tr

1. Giriş

Türkiye’de özellikle Hepçilingirler’in *Türkçe Off* ve Yalçın’ın *Doğru Türkçe* başlıklı kitaplarının yayımlandığı 1997 yılından sonra popüler bir yazı türü yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Türkçede ilk örneklerinden birini Ömer Asım Aksoy’un 1980 yılında yayımlanan *Dil Yanlışları* adlı kitabının oluşturduğu bu yazı türü, yaklaşık 20 yıllık bir duraklamadan sonra yeniden ortaya çıkmış ve Türkçenin “yanlış” ya da “kötü” kullanımı, Türkçeye giren yabancı sözcükler ve Türkçenin gelecekte yok olacağına ilişkin kaygıları konu edinerek gazete, dergi ve kitaplarda sıkça yer almaya başlamıştır. Dilbilimci olmamakla birlikte Türkçe öğretmeni, sunucu, gazeteci gibi genellikle dil ile ilgili farklı meslek gruplarından gelen bu yazarların yayınlarının ciddi satış rakamlarına veya okur kitlelerine ulaştığı, zaman zaman ilköğretim, lise ve üniversite öğrencilerine tavsiye edildiği bilinmektedir. Her ne kadar Türkiye’de 1990’ların sonunda yaygınlaşsa da popüler dil yazıları sadece ülkemize ait bir alan olmakla kalmamakta, özellikle Almanya, Fransa, Norveç gibi Avrupa ülkelerinde ve Birleşik Devletler’de de dilin değişimine ilişkin kaygılar sıkça dile getirilmektedir. Ancak, genellikle dilbilimsel gerçeklerle çelişen bu tür popüler yayınların içeriği dilbilimcilerin incelemelerine konu olmuş, dilbilim çevresi haricinde gelişen bu yayın türü, dilbilimciler tarafından oluşturulmuş bir karşı grup tarafından eleştiriyile karşılanmıştır (Crystal 2006, Aitchison 1993, Bauer ve Trudgill 1998, Wardhaugh 1999). Ülkemize baktığımızda ise toplumda dil bilincinin artırılmasına büyük katkılar sağlaması muhtemel olan bu tür yayınların ciddi bilimsel hatalar içerebildikleri, dile karşı yaklaşımlarının aşırıya kaçan bir hoşgörüsüzlüğü yansıtabildiği, zaman zaman da çelişkiler içeren ve kafa karıştıran bir içeriğe sahip oldukları düşünülmektedir. Bunun yanında, dilbilimcilerin “kuralcı” olarak nitelendirdikleri bu yaklaşımın akademi cephesinde kolay kolay muhatap bulamadığını iddia etmek yanlış olmaz.

Literatürdeki bu boşluğu doldurmak üzere tasarlanan bu çalışmanın amacı toplumda ve/ya kitle iletişim araçlarında kullanılan Türkçenin eleştiri konusu yapıldığı belli başlı kitap ve yazıları dilbilimsel ilke ve doğrular bağlamında ele almak; yayınların yöntem ve kuram konusundaki yetersizliklerini belirlemek, bunları belli başlıklar altında gruplamak ve daha tutarlı bir dil anlayışına doğru geliştirilebilecek nesnel ve bilimsel bir bakış açısı ortaya koyabilmektir. Tutarsız ve fazla öznel bakış açısının yerine geçebilecek dilbilimsel, akademik ve nesnel yaklaşımların dil bilincinin artırılması konusunda sağlayacağı faydalar tartışılacaktır.

Çalışmanın veritabanını, 1997-2008 yılları arasında çeşitli yayınevleri tarafından yayımlanmış, Türkçenin “hatalı” kullanımı üzerine eleştirel bakış açısıyla yazılmış, on iki adet kitap oluşturmuştur. Kitaplardan bazıları (örneğin Kongar 2003, Yalçın 2003) yazarların gazetelerde yayımladıkları köşe yazılarından derlenmiştir. Yayınların tümü dil hakkındaki temel varsayımları yönünden eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiş, dilbilimin temel ilke ve kuramlarıyla çelişen önermeler toplanarak sınıflara ayrılmıştır. Analiz bölümünde veritabanından alınan örnekler, aykırı geldikleri dilbilimsel gerçekler bağlamında ele alınmış ve çalışmanın sonuç bölümünde de dil bilincinin gelişmesine büyük katkılar sağlayabilecek bu türün kuram ve yöntem bakımından bir temele dayanması gerektiği görüşü kanıtlanmaya çalışılmış, bu yayınlarda eleştirilen olgular toplumdilbilim bilgileri ışığında yeniden ele alınmıştır.

1.1 Kuralcı-Betimleyici İkilemi ve Sonrası

Dilbilimin en temel varsayımlarından biri, dilbilimin “kuralcı” değil, “betimleyici” bir disiplin olduğudur. Diğer bir deyişle, dilbilimin ilgi alanının “toplumdaki bireylerin nasıl konuşmaları gerektiğini” belirlemek değil, nasıl konuştuklarını *betimlemek*” (Lyons 1990: 47) olduğunu söyleyebiliriz.

Tarihsel evrim süreci içinde dile yaklaşımlar göz önünde bulundurulduğunda, kuralcı-betimleyici ikiliğinin kökeni daha iyi anlaşılabilir. 19. yüzyılda yaygın olan tarihselci yaklaşıma göre dil değişimi normal bir olgu olarak görülüyordu. Bununla beraber romantiklerin ölçünlü dille pek de ilgilenmedikleri anlaşılıyor. Dolayısıyla, bu dönemde kuralcılık yaklaşımının geçerli bir yaklaşım olmadığı ortaya çıkmaktadır. Tarihselciliği takip eden ve 20. yüzyılın en önemli dilbilim akımı olarak adlandırılacak betimleyicilik ise tarihselciliğe tepki olarak ortaya çıkmış ve dile yapılan her türlü müdahaleyi deneysel araştırmaya bir engel olarak görmüştür. Dillerin ölçünlüleştirilmesine ve ölçünlü dillere karşı da mesafeli duran betimleyici yaklaşım, dil tipolojisi ve dillerin yapısına odaklanarak kuralcılığın önemsiz olduğu kadar konu dışı olduğunu da ileri sürmüştür. 20. yüzyılın ikinci yarısında Prag Okulu çevresinde gelişen işlevselci yaklaşım da kuralcılığa olumlu yaklaşmamış, ancak dilin ölçünlüleştirilmesi üzerine gerçekleştirilen çalışmalar kuralcılığın indirgenmiş bir türünü içermek durumunda kalmıştır. Toplumdilbilimsel deneycilik geleneği ise kuralcılığın dil planlaması yoluyla toplumdilbilime entegre edebilmiştir. Kuralcılığın bir biçimi olarak özleştirmecilik, dil planlamasının hedeflerinden biri olmuştur (Thomas 1991: 115-22).

Mesthrie vd. (2000: 12) betimsel yaklaşımı “belli insan topluluklarının kullandıkları dile, doğruluğa ilişkin önyargı içermeyen şekilde ve bir top-

lumsal grubun dilinin diğerinden daha üstün olduğunu iddia etmeden yaklaşmak” olarak tanımlıyor. Kuralcı yaklaşım ise gene Mestrie vd. (2000: 13) tarafından “dilsel görgü kuralları” olarak tanımlanmıştır. Betimleyici yaklaşımdan bakıldığı zaman, kuralcılığın temel varsayımları aşağıdaki gibidir (Mesthie vd. 2000: 16-17):

- Seçeneklerden biri mantığa daha uygundur.
- Doğruluk açısından klasik diller örnek alınır.
- Dilin eskiden kullanılan biçimleri tercih edilir.
- Yabancı sözcüklere izin verilmez.

Betimleyici yaklaşımın savunucuları, bu ilkelerin toplumun elitlerinin uygulama ve tercihlerine dayandığını, ama nesnel bir “doğruluk” ölçütü içermediğini iddia ederler. Dilbilimciler kuralcılığa ilişkin şu argümanları öne sürerler (Mesthie vd. 2000: 16-17):

- Matematiksel anlamda bir dil mantığı olduğuna ilişkin bakış açısı doğru bir bakış açısı değildir. Dile biçimsel bir dizge olarak yaklaşan günümüz sözdizimi de bu dizgeselliği matematiksel bir dizgesellik olarak kabul etmez. Bu bağlamda, iki olumsuz bir olumlu eder gibi varsayımlar dil söz konusu olunca genellikle işe yaramamaktadır.
- Klasik dillerin örnek alınması konusunda betimleyici yaklaşımı benimseyenler bir dilin bir başka dilin yapısına uyması gerektiği konusunda hiçbir geçerli varsayımın olamayacağını iddia etmekte.
- Kuralcıların “eski doğrudur” konusundaki ısrarlarına karşı dilbilimciler dilin sürekli bir değişim içinde olduğunu söylemekte. Dünya üzerindeki her şey gibi dil de sürekli ve kaçınılmaz bir değişim içindedir.
- Yabancı dillerden sözcükler alma konusunda betimleyici yaklaşımı benimseyen dilbilimciler bütün dillerin diğer dillerden sözcük aldığını söylerler. Bu, dilin gelişiminin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Kuralcılığın yöntemleri de betimleyicilerin eleştirilerinden nasibini almıştır: Kuralcılar, sözlük incelemesi, kökenbilim ve sözcük türetimi, şiir sanatı, yazılı metinlerin incelenmesi gibi filologların kullandığı yöntemleri kullanırken tamamen kişisel sezilere dayanmakla, nicel yöntemler kullanmamakla, tutarlı bir karşılaştırmalı veya tipolojik çerçeve oluşturamamış olmakla eleştirilirler (Thomas 1991: 16).

Her ne kadar betimleyici/kuralcı ikiliği, dilbilimin temel ilkelerinden olsa da, son 15 yıldır bu ikiliğin sorgulandığına da şahit oluyoruz. Bu sorgula-

malardan biri Cameron’ın 1995’te ilk baskısını yapan tanınmış *Verbal Hygiene* (Dil Sağlığı) başlıklı kitabıdır. Bu çalışmasında Cameron, dilbilimin en temel kavramlarından biri olan kuralcı-betimleyici ikiliğinin gerçekçi ve nesnel bir ikilik olmadığını ifade ederken şu argümanları ileri sürmektedir:

- i. Kuralcılık, dilbilimciler için olumsuz, ötelenmiş ve yasak kutbu temsil eder.
- ii. Kuralcılık, betimciliğin yanında olumsuz bir değer yargısı içerir.

Betimleyici/kuralcı ikiliğinin öznel ve taraflı bir bakış açısını ve bir çifte standardı yansıttığını ifade ettikten sonra Cameron, “kuralcılık” diye tabir edilen yaklaşımları “dili” “kullanıcılar”dan ayırma çabası olarak niteler ve dilbilimcilerin de zaman zaman kuralcılığı içinde barındıran birtakım gayretler içinde olabildiklerini belirtir. Cameron’ın “verbal hygiene” (dil temizliği) adını verdiği normatif denebilecek bu uygulamalar, dil planlaması çalışmaları olabileceği gibi feministlerin cinsiyetçi olmayan bir dil kullanımını yaygınlaştırma çabalarına kadar uzanan bir dizi çalışmayı içerir. Cameron (1995) “kuralcılık” kavramına ilişkin sorunları sıralarken şu argümanları öne sürer:

- Dilde normlar vardır ve olmak zorundadır.
- Herkes konuştuğu dili bilir ve dili hakkında yorumda bulunma hakkı vardır.
- Dilbilimci de zaman zaman (hatta çoğu zaman) kural koyar.

Bunların yanında Cameron (1995: 19)’a göre “verbal hygiene” işe de yarayabilir: Örneğin feministlerin çabalarıyla hem kadın hem erkekler için kullanılan İngilizce “he” adlı yerini daha demokratik bir adil kullanımına bırakmıştır. Bu gibi müdahalelerle dilin evrim geçirerek daha “iyiye” gitmesi mümkündür.

Brendemoen (2006) de kuralcılık ve betimleyicilik tartışmasına değinirken her ne kadar Türkçenin “bozulmakta” ve “ölmekte” olduğunu düşünen kuralcılarla hemfikir olmasa da, Türk dilbilimcilerin Türkçe için bir tehlike olmadığına kanaat getirerek rehavete kapılmalarının doğru bir yaklaşım olmayacağını, Türkçenin kullanımında sorunlar olduğunu ve bunların eğitim kurumlarında öğrencilere dil bilinci kazandırılarak üstesinden gelinebileceğini iddia etmektedir.

Bu çalışmanın temel varsayımlarından biri, Cameron’ın da belirttiği gibi, kişilerin dilbilimci olsunlar olmasınlar, konuştukları dil hakkında fikir

sahibi olma ve bunu ifade etmelerinin bütün toplumlar için normal ve doğal bir durum olduğudur. Çalışma, dilbilimcilerin “betimselci” yaklaşımı ile Türkçe ile ilgili kaygılarını dile getiren dilbilimci olmayan yazarların muhafazakar yaklaşımını orta bir yolda birleştirmeyi hedeflemektedir. Amaç, söz konusu yazarların kaygılarını akademik bir zeminde değerlendiren, zaman zaman düşülen yöntemsel ve kuramsal “hataları” dile getirerek bunların sınıflandırmalarını yapmaktır. Böylelikle, eğitsel yönünün önemli olduğuna inanılan bu türün verimli ve tutarlı bir bütün hâline gelmesine dilbilimsel bir katkı sağlanması hedeflenmektedir.

2. Çözümleme ve Tartışmalar

Veritabanını oluşturan çalışmalar incelendiğinde dile karşı oluşturulan bakış açısının 4 bakımdan sorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu noktalar şu şekilde gruplanabilir:

1. Dilin homojen bir yapı olmadığı gerçeği reddedilmektedir: Dilin; ağız ve lehçe, üslup, argo, jargon, dil kesiti gibi çeşitli görünümleri olabileceği gerçeği bu yazıların çoğunda yadsınmakta, dilin sadece ölçünlü, hatta zaman zaman yazıya aktarılmış hâli esas alınmaktadır.
2. Söz konusu yazılarda örneklerin seçiminde yöntemsel bazı sorunlar bulunmaktadır: Bunlar, edim üzerinden hata avcılığı yapılması, sözce- nin ortaya çıktığı bağlamın göz ardı edilmesi, dil kullanımının “doğru” ya da “yanlış” olarak nitelenmesinde dilin dizgesellik özelliğinin yanlış anlaşılmasının yanı sıra öznel davranılması olarak özetlenebilir.
3. Dilin doğasına ilişkin kavramsal yanılgılara rastlanabilmektedir: Dil değişimi, dil ölümü, ödünçleme gibi konular çoğunlukla bilimsel değil, ideolojik yaklaşımla ele alınmakta, bununla birlikte Türkçe ve Osmanlıca hakkında yanlış yorumlarda bulunulabilmektedir.
4. Söz konusu yayınların bazılarında, küreselleşmeye bağlı olan bir takım ekonomik ve politik süreç ve sonuçlar, dille ilişkiliymiş gibi sunulabilmektedir: Özellikle büyük şehirlerde çokuluslu şirketlerin orijinal adlarıyla mağaza, restoran, televizyon-radyo istasyonları açabilmeleri sıkça eleştiri konusu olmuş ve bir “dil” sorunuymuş gibi sunulmuştur.

Yukarıda dört başlık altında gruplanan bu konular aşağıda ayrıntılı olarak örnekleriyle ele alınmıştır.

2.1. Dilin Heterojenliğinin Reddedilmesi

Çağdaş dilbilimin en temel varsayımlarından biri, dilin heterojen oluşudur. Her ne kadar kuramsal bazı zorunluluklardan dolayı edinç homojen

bir bütünlük olarak görülse de, hiçbir dilbilimci dilin heterojen olduğunu yadsımayacaktır. Lyons (1995: 24-7) kuramsal dilbilimcilerin amaçları doğrultusunda dili homojen bir olgu olarak görmelerine “homojenlik kurgusu” (the fiction of homogeneity) adını vermiştir. Yukarıda da değinildiği gibi bu heterojenlik dilin ağız, argo, jargon gibi farklı kesitlerinin olmasından ileri gelir.

Söz konusu yazılarda ortaya çıkan sorunlardan biri de bu heterojenliğin yadsınmasıdır.

2.1.1. Bölgesel Dil Türlerinin Yanlış Kabul Edilmesi ve Kitle İletişim Araçlarında Temsil Edilmesine Tepkiler

“...yöresel söyleyiş özelliklerinin radyo ve TV aracılığıyla yaygınlaşmasının, bu türde modalar yaratılmasının önüne geçilmelidir.” (Hepçilingirler 1999: 202).

“...lehçe, ağız, şive farkları vardır ki, her dilin bir standart veya “en güzel, en doğru” şekli olmasına rağmen –Türkçede İstanbul şivesi- bir ölçüde hoş görülebilir.” (Yalçın 2003: 63).

“Türkçenin bir takım ağızlarda durmaksızın kabalaştırıldığını işitiyor...” (Hepçilingirler 2007: 60).

Yukarıda çeşitli yazarlardan yapılan alıntılarda örtük bir şekilde yapılan temel varsayımlar şunlardır:

- Ölçünlü dil haricindeki söyleyiş biçimleri yanlıştır.
- Ölçünlü dil kibar, ağızlar kabadır.
- Yöresel söyleyişler TV ve radyolarda yasaklanmalıdır.

Sadece ülkemizde değil, İngilizce konuşulan ülkelerde de ölçünlü ağzın daha “kibar” ve “güzel” olduğuna ilişkin kamusal bir yargı bulunmaktadır (Preston 1998: 139). Ancak, bu yargının kökeni dil türünün özelliklerinden çok kültürel normlar hatta toplumsal baskı ve çağrışımlarda yatmaktadır. Bilindiği üzere ölçünleştirme, aynı ülkede yaşayıp farklı dil ve ağızları konuşan toplulukların iletişim sorununu çözmeye yönelik, bütün çağdaş toplumların kaçınılmaz bir şekilde başvurduğu bir dil planlaması örneğidir. Milroy (1998: 63) ölçünlü ağzın şu özelliklerinden bahsetmektedir: Ölçünlü dil, daha çok bir yazılı dil değişkesidir ve nüfusun çok küçük bir kısmını oluşturan üst ve üst-orta sınıfa aittir. Bu yönüyle ölçünlü ağız, toplumsal boyutun katı bir katmanını teşkil eder ve bu ağzı konuşmayan kimseler için dezavantaj oluşturabilir. Öte yandan, ölçünlü ağza bu statüyü kazandıran olgu dilsel üstünlükleri değil, toplumsal konumudur. Ölçünlü

ağzın toplumsal prestijinin yanında, bu değişkeye yüklenen estetik yargılar da dikkat çekicidir. Öte yandan, ölçünlü olmayan dil/lehçe/ağızlar için genel dilbilimde hâkim eğilim, hiçbir dilin bir diğerinden daha üstün, güzel, kibar, vs olamayacağıdır. Kişilerin sosyal sınıflarından ve yöresel geçmişlerinden getirebilecekleri dilsel bazı özellikleri toplumsal hayatlarında bir engel oluşturması, ya da ölçünlü dil haricindeki değişiklikleri konuştukları için TV ve radyolardan uzak tutulmaları eşitlikçi bir yaklaşım olmayacaktır. Crystal'ın (2006: 51) “ağız demokrasisi” adını verdiği bu durum aynı zamanda ağızların komedi unsuru olarak kullanılmalarını ve bu dil değişikliklerini kullanan dil kullanıcılarının cahil ve kaba gösterilmesini içeren toplumsal temsili de içermektedir.

Hogg ve Vaughan (2006: 621) ise ağza “kimlik sunumu” açısından yaklaşırken, dil ve konuşma tarzının etnik kimliğin bir işareti olduğununun üzerinde durmaktadırlar. İnsanların etnik kimliklerini öz-saygı ve gurur kaynağı olarak görüp görmemeleri, kendi etnik dillerini vurgulamaları ya da küçümsemeleriyle sonuçlanır. Bunun sebebi de etnik gruplar arasındaki güç ilişkisinden başka bir şey değildir. Hogg ve Vaughan (2006: 621) hemen hemen bütün toplumların çok kültürlü olduğunu, dolayısıyla da toplumda *lingua franca* statüsündeki bir yüksek statü grubunun yanı sıra dilleri geri planda kalan etnik gruplar olduğunu ileri sürmektedir. Crystal (2006: 75-80) da ağzın grup dayanışmasını ya da grup farklılaşmasını güçlendirdiğini belirtmektedir. Ağızlar olmasaydı toplumsal ve yöresel kimliğimizi muhtemelen başka yollarla ifade etmek zorunda kalacaktık.

Bu tartışmaların yanında ölçünlü dile saygınlık kazandırılması dil planlamasının önemli bir aşaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan, toplumun kanaat önderlerinin “özenli”, “anlaşılır”, “dikkatli” bir Türkçe konuşarak takip eden kuşaklara ideal bir model oluşturmaları, ölçünlü dilin saygınlığını koruması açısından önemli bir unsurdur. Ancak, Türkçenin saygınlığını tehdit eden unsurların yerelleşmeden çok küreselleşme yoluyla İngilizceden geldiği tartışma götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkar.

2.1.2. Değişmeceli Dile Yönelik Eleştiriler

“Herkes kulak kesilsin lütfen! (Yoksa bozuk Türkçe modasına uyarak, herkes kulağını dört açsın mı demem gerekiyordu?)” (Atalay 2008: 34).

“‘İstanbul İl Çevre ve Orman Müdürlüğü gürültü avına çıktılar.’ Bize sorarsanız, avlanması gereken ‘gürültü’ değil, ‘gürültücü.’” (Evren 2007: 53).

“ÖğrenMAC ya da öğrenMAC...Bu buluşu yapan kim bilir nasıl övünmüştür kendisiyle? Türkçeyi İngilizceye yedirmek böyle bir şey olmalı.” (Hepçilingirler 1999: 39).

“‘Kazete’ olunca ‘gazete’den farklı bir şey mi olmakta?” (Feminist gazete Kazete için) (Hepçilingirler 2007:192).

Değişmeceli anlatım gündelik konuşma dilinde zaman zaman görülebilmekle birlikte, dilin kurallarının zorlandığı söylem türlerinde sıkça gözlemlenir. Crystal (1989: 67; 83) bu türler içinde şiir başta olmak üzere sanatsal türleri sayıyor. Edebî türler dilin kurallarını esnetir, dilin anlatım olanaklarını zorlarlar. Crystal (1989: 72-73)’a göre şiir dili, eskil sözcükler (archaism), yenitüretimler ve sözdizimsel anormallikler içerebilir. Sanatsal olmayan türlerden de örneğin reklam dili, diğer özelliklerinin yanında yazım kurallarını ihlal etmesi ve söz sanatlarını kullanması açısından diğer söylem türlerinden ayrılır (Crystal 1989, Cook 2001).

Dilde değişmece ve kuralları esnetmenin doğal bir olgu olmasının yanında Özünlü (1993: 147) bu olgunun önemine bir de şu açıdan değinmekte:

“Dil dizgesinin dışında, dilin her katmanında birtakım özel kullanımlar bulunabilir. Bireyler yaşamları boyunca dili her zaman dilbilgisi kuralları uygunluğunda kullansalardı, bu dil kullanımları belli mantıksal ve matematiksel dizgeler yüklendikten sonra bu dizgelerin uygunluğunda belli değişiklikler üreten bilgisayar iletişimlerinden farklı olmayacaktı. Özellikle anlambilim alanında görülen değişkenlikler, dil kullanımlarının sınır tanımazlığını belirtmek bakımından çok ilginçtir. Dilin en önemli özelliklerinden biri olan yaratıcılık ve yaratma yeteneği, insanı konuşan bir hayvan olarak yalnızca diğer hayvan türlerinden değil, belli bir dizge yüklenmiş makineler olan bilgisayarlardan da ayırır. Bu çok doğaldır, çünkü dilin yaratma gücü, hem dil dizgesi içinde, hem de bu dizgenin dışında sonsuz olanak ve olasılıklar aracılığıyla dil kullanımını sağlar.”

Crystal (1998: 8) da benzer bir şekilde dilsel yaratıcılığın açıklanmasında en önemli faktörlerden birinin sözcük oyunları olduğunu belirtmekte. Sözcük oyunları dilin en eğlenceli yönlerinden biri olmasının yanında, şiir gibi birçok farklı türün içinde yer alır. Bu özelliğinin yanında, sözcük oyunları aynı zamanda çocukların anadil ediniminin başlamasıyla ortaya çıkan doğal bir süreçtir ve yabancı dil öğrenirken de başvurulması yararlı olan bir araç olabilir. Crystal (1998: 8) sözcük oyunlarından kaçınmanın iletişimde bir aksaklık, hatta iletişim rahatsızlığı olduğunu iddia etmektedir.

Yukarıda alıntılanan yazarların eleştirdiği kullanımlara da bu bağlamda, dilin ilgi çekmek amacıyla kullanıldığı, türetilmesi bir çeşit zekâ mesaisi gerektiren yaratıcı kullanımlar olarak yaklaşılması daha adil olacaktır. Dilin yaratıcı kullanımına ilişkin bu bakış açısının yanında, veritabanında incelenen yayınların bazılarında sözcük oyunlarına dilin yapısını bozan zararlı uygulamalar olarak bakıldığı görülebilmektedir. Yazarların bakış açısına göre bu kullanımlardaki sorun, dilin kurallarının esnetilmesi, daha önce duyulmamış yeni bir sözcük veya ifadenin “uydurulması”, dolayısıyla da dilin bozulmasıdır. Bu yazarların gözden kaçırdığı bir diğer gerçek de yukarıda anılan ve reklam ve gazete metinlerinden alınan örneklerin klişe bir dil kullanımına karşı üretilmiş yaratıcı kullanımlar olduğudur.

2.1.3. Toplumsal ve İşlevsel Dil Türleri: Ölçünlü Olmayan Dil Tartışmaları

“Bi’ kilim yeter!” “İster atarız ister tutarız; “r” de bizim, kilim de.” Böyle mi demek istiyorlar acaba? (Heççilingirler 2007: 19).

“...Bir süre sonra sokak girer çocuğun yaşamına. Sokak, evde başlayan konuşmanın ‘bozulma’ ortamıdır. Doğal olarak da bu bozulma ‘okul’da düzeltilir.(di)” (Gülizar 2006: 1).

Kimi reklamlardaki, “Kafadan kazandırıyor.” Türünden sözler de en azından kaba ve çirkin. “Yahu, pensiz percere markası olur mu?” daki “yahu” da öyle. (Heççilingirler 2007: 197).

Toplumdilbilim perspektifinden bakıldığında dilin çok-katmanlılığına ilişkin ayrıntılı sınıflandırmalar yapıldığını görüyoruz. 1970’lerde etkin olan ve Bernstein tarafından ortaya atılan Eksiklik kuramına göre ölçünlü dil dışındaki dil değişkelerini konuşan bireyler, özellikle de çocuklar eğitsel açıdan bir engelle karşı karşıyaydı (İmer 1990: 21). Ancak bu görüş daha sonra geçerliliğini yitirerek yerini “Ayrılık kuramı”na bırakır: Bu kuram uyarınca her türlü dil değişkesi bir sistem içerir ve hiçbirinin “daha iyi”, “daha kötü”, “yeterli” ya da “yetersiz” olarak nitelenmesi mümkün değildir (İmer 1990: 34-5). Dilin heterojenliğini ifade eden “dil türü” kavramı; ölçünlü, bölgesel, toplumsal ve işlevsel dil türleri olarak sınıflandırılmıştır (İmer 1990). Bölgesel dil türlerine karşı tepkiler yukarıda tartışılmıştı. İşlevsel ve toplumsal dil türleri lehçe, ağız gibi bölgesel dil türlerinin yanında deyiş, özel dil (register), teknik dil (jargon), argoyu vb. içerir. Bütün dil konuşucuları birden fazla işlevsel ve toplumsal dil türünü bağlama ya da ortama göre kullanma yetisine sahiptir.

Aynı olguya sosyalsikoloji perspektifinden bakıldığında da araştırmalar, konuşmanın sosyal işaretler içerdiğini göstermektedir (Scherer ve Giles

1979, Hogg ve Vaughan 2006’dan). Bu sosyal işaretler etnik kimlik, yaş, cinsiyet, sınıf gibi değişkenler olabilir. Buna göre, istisnasız bütün konuşucular ağızlarını her açtıklarında kendilerini bu sosyal işaretler bağlamında tanımlar ve oluştururlar. Bu dilsel işaretler, konuşucunun bağlı olduğu toplumsal ağlar bağlamında şekillenir. Konuşucunun yoğun toplumsal ağlarla bağlı olduğu çevrede kullandığı dil, örneğin patronuyla konuşurken kullandığı dilden farklılıklar gösterecektir. Bu farklılıklar evrensel olup bütün bireyleri kapsadığı gibi bütün toplumları da kapsar.

Söz konusu literatürde konu hakkındaki araştırmaları özetledikten sonra yukarıdaki örneklere dönecek olursak, televizyon ekranlarında, günlük hayatta ya da başka ortamlarda, toplum bireylerinin sürekli ölçünlü dil kullanarak anlaşmaları kuramsal olarak da pratikte de mümkün değildir. Gençler, aralarında geliştirdikleri özel kodlarla dilsel bir dayanışma örneği sergilerken, farklı etnik, bölgesel, kültürel, vb. altyapıya sahip kimseler de bu kimliklerini dilleriyle sembolize edebilirler. İnsanların sahip olduğu bu toplumsal, işlevsel ya da bölgesel değişkeler sadece toplumsal olarak kullanılmaları gereken yerlerde kullanılmadığı zaman sorun olabilir. Gündelik hayatın bir yansıması olan popüler kültür alanında ya da edebiyatta insanlar arasındaki bu çoklu ilişkiler ağının temsil edilmemesi gibi bir durum söz konusu olamaz. Küfür gibi “dilsel tabu” alanlarına girilmediği sürece dil türleri basında ve edebiyatta temsil edilmektedir ve edilecektir.

2.2. Yöntemsel Sorunlar

2.2.1. Edim Üzerinden Hata Avcılığı

“radyoda...’ Dışarıda hava çok güzel ama bugün güzel bir gün aslen, çünkü bugün hayvanları koruma günü,” dedi. Kabahat aslen ile zaten sözcüklerini birbirine karıştıran kızımızda değil, ona mikrofonu emanet eden anlayışta.” (Kongar 2003: 38)

“Çok üzgün bir haberle bültenimize devam ediyoruz.’ Üzgün olan, “haber” olamaz, biziz; hele bütün bunlardan sonra.” (Hepçilingirler 1997: 94).

Türkçenin kullanımına ilişkin yayınlarda sıkça eleştirilen konulardan biri de TV veya radyo yayınlarında rastlanan canlı yayın hataları, yani dil sürçmesi sonucu meydana gelen dilbilgisi yanlışlarıdır. Böyle bir yaklaşım, yöntem açısından bazı sakıncalar içermektedir. Teorik dilbilimde bilindiği üzere “edinç” ve “edim” ayrımı vardır: Dil kullanıcılarının örtük bir şekilde sahip oldukları “dil edinci” (competence), anadilinin kurallarını bilinç düzeyinde olmayan bir şekilde bilmeleri demektir. Diğer bir deyişle, bir dili anadili olarak konuşan kimse, dilin kurallarını tek tek dile getiremeye de, örtük bir şekilde dilbilgisel tümcenin yapısına hâkimdir. Öte yandan,

zihindeki bu örtük dilbilgisi "dil edimi"nden (performance) farklı olabilir. Yorgunluk, tümcenin uzaması, heyecan, dikkat dağılması gibi çeşitli nedenlerden ötürü konuşucular hata yapabilirler. Bu bağlamda, dil edimi, dil edincinin bire bir değil, mükemmelden uzak bir yansımasıdır. Dilin kurallarına fevkalade hâkim bir kişi konuşma esnasında hata yapabilir, ama bu kişinin dili bilmediği anlamına gelmez.

Bu yaklaşımdan yola çıkarak, kişilerin konuşmaları sırasında oluşan dil sürçmelerinin "Türkçenin iyi öğrenilemediği/öğretilmediği" ya da "TV'ye çıkan kimselerin Türkçeyi kötü konuşarak bozulmasına sebep olduğu" şeklinde yorumlanması hem yöntem hem kuram bakımından bir yanılsamadır. Ekran ve radyoda rastlanan her türlü dil sürçmesini eleştiri malzemesi yapmak yerine, bu tür yayınlarda sıkça yapıldığı gibi, sürekli yinelenen yanlış sesletimlere ya da anlatım bozukluklarına değinilmesi kamuoyunu bilgilendirmek açısından daha değerli bir katkı olacaktır.

2.2.2. Dilin Dizgesellik Özelliğinin Yanlış Yorumlanması

"...Hayat güzel şey ama yaşanırsa...' Yaşanmayan şeyin nasıl 'hayat' olabileceği üstüne pek düşünmemiş anlaşılır" (Hepçilingirler 1997: 58).

"...bir durum sorulduğu zaman ('Bugün yağmur yağdı mı?', 'Yarın Ankara'ya gidecek misiniz?') buna olumlu cevap vermek için nasıl 'var' demiyor da 'evet' diyorsak, olumsuz cevap vermek için de 'yok' demememiz, onun yerine 'hayır' dememiz gerekir" (Yalçın 2003: 27-28).

"Gazete ve TV'lerin çoğunda dil mantığı diye bir şey kalmadı. Bir magazin gazetecisi, bir şarkıcıya 'Senin sesinden korkunç keyif alıyorum' diyebiliyor." (Özel 2007: 41).

"Genç bir sinema oyuncusu, röportajında şöyle dedi: 'Yönetmen... ile çalışmak isterdim.' Bunun anlamı şudur: Yönetmen ...ile eskiden çalışmak isterdim ama şimdi çalışmak istemiyorum" (Evren 2007: 63).

"İyi misin?" Bizim dilimizde olmayan bir soru biçimi, işin tuhafı, yanıt ta aynı yanlışlık ta. "İyidir." Dikkat edin, soru "ikinci kişiye" yönelik, yanıtı "üçüncü kişi"nin durumunu bildiriyor (Gülizar 2006: 150) (Yazım hataları yazara aittir.).

"Mantıkla çelişen bir başka reklam sözü de şu: 'Tam 144 en güzel renk filli boyada.' 144 tane 'en güzel' olamaz. 'En güzel' tektir, bir tane; ötekiler 'güzel' olabilir ancak." (Hepçilingirler 2007: 196).

Dil bir mantık ya da matematik dizgesi midir? 17. yüzyılda Descartes usçuluğu etkisiyle dilin mantık dizgesi veya matematiksel bir dizge olduğu

fikri yaygındı. Bilindiği üzere aynı usçu yaklaşım günümüz Üretimsel Dilbilgisi modelinde de savunulmaktadır. Bunun yanında, Türkçenin sondan eklemeli yapısından da kaynaklanan özelliğiyle, formal anlambilim çalışmaları için elverişli bir dil olduğu defalarca dile getirilmiştir. Literatürde sıkça rastlanan “Aynı tümcede iki olumsuz tümceyi olumlu yapar.” gibi tartışmalar sık sık gündelik dil üzerinden gerçekleştirilmektedir. Dilin mantık ve matematik kuralları bağlamında tartışılması sadece Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda değil, İngilizce (Cheshire 1998) ve Fransızca (Lodge 1998) üzerinden de incelenmiştir. Dilin mantık veya matematik kural ve ilkeleri doğrultusunda tartışılmayacağını belirten Cheshire (1998: 114) matematik ve mantıkta sembollerin anlamı olmadığını ama doğal dillerde her bir birimin anlama sahip olduğunu, bu anlamın da sözün veya tümcenin diğer unsurlarıyla bir etkileşim içinde olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, dilin kuralları matematik veya mantık gibi disiplinlerin kurallarından farklı bir şekilde işler, diyebiliriz.

Bu bilgiler ışığında, Hepçilingirler’in (1997: 58) “hayat zaten yaşanır; yaşanmayan şey hayat olamaz. “ şeklindeki argümanı, Türkçede “her türlü baskıdan uzak, dilediğince, gönlünce yaşamak” (TDK Türkçe Sözlük) anlamına gelen “hayatını yaşamak” ve olumsuz biçimi “hayatını yaşayamamak” ifadelerini yadsımış görünmektedir. Bu durumda “Hayat güzel şey ama yaşanırsa...” diyen kişi büyük ihtimalle “hayat ancak gönlünce yaşanıyorsa güzeldir.” demek istemektedir. Benzer bir şekilde, Yalçın’ın (2003: 27-28) yanılışı da Türkçede “yok” sözcüğünün anlamını “var” sözcüğünün zıt anlamlısı olmaktan ibaret görerek edimbilimsel işlevlerini göz ardı etmesidir. Öztürkçe “yok” sözcüğü Türkçede, Arapça kökenli bir sözcük olan “hayır”ın yerine kullanılır. Erzurumlu Emrah’ın meşhur dizelerinde de bu kullanıma şahit oluruz: “Sabahtan uğradım ben bir fidana/Dedim mahrum musun dedi ki yok yok.”. Gülizar (2006)’ın ve Hepçilingirler’in (2007) eleştirileri de aynı gerekçe ile yanıtlanabilir. Kişinin “Nasılsın?” sorusunu “İyidir.” şeklinde yanıtlaması da, “Okulun en çalışkan öğrencileri bu sınıfta.” şeklindeki bir ifade de Türkçe konuşucularının yaygın olarak kullandıkları ifadelerdir ve “yanlış” olarak nitelenemez. Ateş’in (2005: 59-62) de belirttiği gibi, kullanım her zaman kurallardan önce gelmelidir çünkü kurallar kullanımdan çıkar.

2.2.3. Öznellik

“Her dildeki sözcüklerde zamanla bazı aşınmalar, harf düşmeleri, hece düşmeleri olur. Bunların bazıları dilin güzelleşmesi, daha ince bir nitelik kazanması için yararlıdır. Bizim Ğ’leri değişik okumamız gibi. Ama

bazı aşındırmalar tam aksine dile olumsuzluklar getirir. H'lerdeki aşınmalar gibi." (Gülizar 2006: 32).

"Eski İstanbulluların konuştuğu Türkçe'nin Fransızca gibi son derece âhenkli bir dil olduğunu ayrıca belirtmeye gerek var mı?" (Er 2005: 61) (Yazım hataları yazara aittir.)

Dilbilim de dahil olmak üzere bir akademik disiplinin başlıca temel kaygıları nesnellik, tarafsızlık, kesinliktir. Diğer bir ifadeyle öznellik, taraflılık veya keyflik yansıtan ifadeler, söylem üzerinde kuşkulara neden olur ve çürütülmesini kolaylaştırır.

Yukarıdaki alıntılarda görülen "bazı", "yararlı", "güzelleşme", "olumsuzluk", "aşınma", "âhenkli", "ince nitelik" gibi ifadeler söyleme belirsizlik ve öznellik katmaktadır. Örneğin, Gülizar'ın ifadesinde geçen "bazı" ifadesi, bahsedilen değişikliklerin hangi koşullarda daha "iyi", hangi koşullarda daha "kötü" olduğu gibi bir soruyu akıllara getirmektedir. Bunun yanında "dilnin güzelleşmesi", "(dilnin) daha ince bir nitelik kazanması" gibi kavramlar ses düşmesiyle bağdaştırılamayacakları gibi, somut bir düzlemde kesin olarak tanımlanamayacak kadar belirsiz ifadelerdir. Aynı şekilde Er'in ifadesindeki "âhenkli" sıfatı, bir dil için dikkatli kullanılması gereken bir sözcük olarak karşımıza çıkar. Çünkü bir dilin "âhenkli" olması kişilerin estetik yargılarına bağlı, tamamen öznel bir yargıdır; kişiden kişiye, toplumdandan topluma değişebilir. Daha önceden de ifade edildiği gibi dilin "saygınlığı" veya benzer estetik yargılar dillerin dışında, tamamen toplumsal konumlardan kaynaklanmış yargılardır.

2.2.4. Edimbilim Yetisinin Göz Ardı Edilmesi

"Nasıl geçti yeni yıl?" diye soran kişi, aslında bir yılın nasıl geçtiğini değil, yılbaşı gecesinin nasıl geçtiğini merak etmektedir. (Heççilingirler 2007: 199)

"...reklamında da 'Cildinizi sabun gibi kurutmaz.' deniyor ya orada da bir belirsizlik var. Cildimiz, sabun gibi mi kururmuş...yoksa cildimizi, sabunun kuruttuğu gibi kurutmaz mıymış?" (Heççilingirler 2007: 275).

"Evliya Çelebi 'Şimdiki canavarın sesini ben de duydum ama göremedim' diyor...Yukarıdaki anlatımın doğrusu şöyle olmalı: 'Evliya Çelebi' Şimdiki canavarın sesini ben de duydum; ama kendisini göremedim. diyor". (Evrer 2007: 49-50).

Bir otobüsün ön camında yazıyordu: "Uykusuz yola çıkmayın..." "Yola uykusuz çıkmayın." Demek isteniyor. "Alkollü araç kullanmayın." da da aynı yanlışlık var... Söylenmek istenen, şöyle ifade edilmeli: "Alkollüken araç kullanmayın." (Heççilingirler 2007: 113-114).

Bilindiği gibi sözcük anlamı ve dilbilgisel yeti/edinç, sözcelerin anlamlandırılmasında konuşucuların sahip olduğu yetinin sadece bir kısmıdır. Bunların dışında dünya bilgisi ve bağlam bilgisi de sözcelerin anlamlandırılmasına katkıda bulunur. Bağıntı kuramının da belirttiği gibi (Sperber ve Wilson 1986) konuşucular sözceleri bağlama en yakın şekilde yorumlama eğilimi taşırlar.

Edimbilimsel kavramlar ışığında bakılacak olursa, yukarıda dilsel “sorun” olarak görülen sözcelerin iki anlamlı olarak yorumlanmaları, bağlam söz konusu olduğunda olası görünmemektedir. Yeni yıl kutlamalarının arkasından arkadaşına yeni yılın nasıl geçtiğini soran bir kişi, bütün bir yıldan değil, yeni yıl kutlamalarından bahsetmektedir. Aynı şekilde “Alkollü araç kullanmayın.” tümcesinde “araç”ın “alkollü araç” şeklinde bir tamlama olarak algılanması ihtimali yoktur. Yazılı tümcelerde virgül eksikliğinden ya da sözdiziminden kaynaklanan çiftanlamlılık anlamda belirsizlik yaratacağından dolayı özellikle gazete dili için önemli olabilir ve anlamda belirsizliğe ilişkin dil bilinci öğrencilere aşılmalıdır. Ancak tartışılan örnekler üzerinden baktığımızda bu örneklerin çiftanlamlılık bakımından iletişim sorununa yol açtığı söylenemez. Dil kullanıcıları, sözceleri dünya bilgileri ve bağlam doğrultusunda, çoğunlukla da konuşucunun hedeflediği anlama ulaşarak yorumlarlar. Bunu yaparken, sözcede beliren eksilteli yapıları kendileri tamamlayabilir, ya da konuşucunun örtük bir şekilde ifade ettiği anlamı bağlama en uygun şekilde bulabilir. Bu nedenle, konuşuculara sadece sözcedeki sözcükleri çözümleyen zihinler olarak bakılması, dil yetisi hakkında çok önemli bir gerçeği gözden kaçırmak anlamına gelecektir.

2.3. Kavramsal Yanılgılar

Popüler yayınlarda gerek Türkçe, Osmanlıca, İngilizce gibi tek bir dil üzerine gerekse genel olarak dillerin doğasına ilişkin akademik bulgularla çelişen çeşitli yanılgılara rastlanabilmektedir. Bunlardan bazılarını aşağıda değinilmiştir.

2.3.1. Dil Değişimi ve Dil Ölümüne İlişkin Yanılgılar

“Artık konuşmalarda, yazılarda karşımıza bir ya da birkaç yabancı sözcük mutlaka çıkıyor... Üstelik bilim adamları, dünyada şu an 7.000 civarında dilin konuşulduğunu ve bunlardan 1’inin iki haftada bir öldüğünü açıklamışken..!” (Atalay 2008: 13).

“İki haftada bir dünya üzerinden bir dil ortadan kalkıyor.” (Heççilindirler 1997: giriş).

Atalay (2008)'in yukarıdaki alıntısında Türkçeye yabancı sözcükler girmesiyle dil ölümü denen olgu arasında doğrudan ilişki kurduğu görülüyor. Dillerin yaşayan birer organizma olduğuna inanılan dönemde terminolojiye giren “dil ölümü” kavramı mecazi bir kavramdır. Bu mecazdan kaynaklanan yanlış anlamaların yanında, dil üzerine yazılan yazılarda dil ölümünün de yanlış yorumlanması sık rastlanan bir durumdur. Downes'a (1998: 27) göre dil ölümü birkaç şekilde gerçekleşebilir. Bunlardan ilki çiftdilli (ya da çokdilli) bir toplumun etnik azınlık dilini konuşmayı bırakarak baskın olan çoğunluk dilini benimsemesiyle gerçekleşir. Bir diğeri, bir dili konuşan kimselerin soykırım benzeri bir nedenle yeryüzünden silinmesi ve dili konuşan nesillerin yetişememesidir. Dil ölümü bu şekilde aniden gerçekleşebildiği gibi, zamanla yavaş yavaş da meydana gelebilir. Aitchison (1993: 209) dil ölümünün bir dilin konuşulduğu toplumun ihtiyaçlarını karşılayamadığı zaman gerçekleştiğini belirtmektedir.

“Dil ölümü” denen olgunun niteliği göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin ölü bir dil hâline dönüşme olasılığının olmadığı görülür. Popüler Türkçe yazarlarının temel endişesi İngilizcenin Türkçenin yerini alması gibi görünmekteyse de toplumdilbilimsel çalışmalar dil ölümünün ikidilli toplumlarda gerçekleşebildiğine işaret etmektedir. Halkta kimi kesimlerce endişe uyandıran bir değişim olarak görülen İngilizce sözcüklerin Türkçeye girmesi konusu “dil ölümü”ne bağlanabilmekle birlikte, kimi yazarlarca “dil kirlenmesi” olarak nitelenen ve bir sonraki altbaşlıkta inceleyeceğimiz durumla da ilişkilendirilebilmektedir.

2.3.2. Dil “Kirlenmesi” ve Dilde “Doğrular”, “Yanlışlar”

Popüler literatürde “kirlenme”, “çürüme”, “yozlaşma”, “bozulma” vb. sözcüklerle anlatılmaya çalışılan olgu, dilin sözcükçüğüne başka dillerden sözcüklerin girmesi, dilde özellikle gençler tarafından yeni ifade biçimlerinin oluşturulması veya dilde bunlara benzer –kaçınılmaz bir şekilde– meydana gelen herhangi bir değişim olabilmektedir. “Kirlenme” benzetmesi sadece Türkçe literatürde karşımıza çıkmaz. Başta İngilizce olmak üzere diğer batı dillerine yönelik de “kirlenme” kaygıları olduğunu ve popüler tartışmaların bu yaygın “yanılgısı”nın akademik tartışmalarda ele alındığını görüyoruz (Aitchison 1993, 1998, Crystal 2006). Popüler söylemde karşımıza çıkan ve “dil kirlenmesi” olarak adlandırılan olgu, Aitchison (1993)'a göre “dil değişimi”nden başka bir şey değildir ve dilin değişiminin ne olumlu ne de olumsuz bir sonucu olabilir (Dil değişiminin olumsuz sonuçlar doğurabileceği tek durum, insanlar ya da belli gruplar arasındaki iletişime engel teşkil etmesi olabilir.). Bunun yanında Aitchison (1993)'a

göre dil değişimi hem kaçınılmaz hem devamlı hem de son derece doğal bir olgudur.

Nesnel ölçütlerle yaklaşıldığında dilde “kirlenme” olgusunun tam olarak ne olduğunu açıklamak da mümkün görünmemektedir. Örneğin “kirlenme” dile yabancı dillerden sözcük aktarımı olarak tanımlanacak olursa, Türkçeye yüzyıllar hatta binyıllardan beri başta Çince ve Moğolca olmak üzere başka dillerden sözcük girdiği bilinmekte. Kirlenmeyi dile yeni giren ifade biçimleri olarak tanımlayacak olduğumuzda da yeni ifadelerin gene yüzyıllardır dile girmeye devam ettiği düşünüldüğünde dilin değişiminin engellenemez bir durum olduğu ortaya çıkar.

“Kirlenme” benzetmesinin yarattığı sorunların yanında popüler Türkçe literatürde yazarların “doğru” ve “yanlış” gibi yargıları kimi dil kullanımları için kullanmaları da sorun yaratabilmektedir. Bu kullanımlardan biri, yöresel dil kullanımlarıdır. Popüler literatürde yöresel söyleyiş özelliklerinin “yanlış” olarak nitelenebildiği görülmektedir. “Doğru” ve “yanlış” ifadeleri değer yargısı bildirdiklerinden dolayı, bunlar yerine “ölçünlü”, “ölçünlü olmayan” ya da “yöresel” terimlerinin kullanılması yerinde olacak, dil türleri hakkında da değer yargısı belirten ifadelere yer verilmemiş olacaktır.

2.3.3. Diller Hakkındaki Yanılgılar

“Türkçe gibi soylu bir dil başka dilden kelimelerle tüyleri diken diken eden çirkin argolar üretmez.” (Yalçın 2003: 35).

“Osmanlı ‘münevverleri’ de dillerini halkın kullandığından farklılaştırıp ‘Osmanlıca’ diye yapay bir dil yaratmışlar ve bunu yüzyıllarca ‘yazı dili’ olarak kullanmışlardı.” (Hepçilingirler 2007: 37).

“Osmanlıca eşsiz bir aşuredir... Osmanlıca... yapma bir dildi.” (Erata 2004: 115).

“İngilizce beş dilden teşekkül etmiş; kuralları kalmadığı için öyle kolayca terimler türetilmez.” (Sinanoğlu 2009: 107).

İdeolojik ve duygusal bir konu olarak dil, yazarların değer yargılarını yansıttıkları birer alan olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Bu değerlendirmeler arasında Osmanlıcaya ilişkin akademik anlamda hatalı yaklaşımlar bulunabilmekte: Bunlardan ilki Osmanlıcanın yapay bir dil olduğu şeklindedir. Oysa yapay dil, farklı dilleri konuşan bireylerin iletişim sorununu çözmek için doğal dillerden alınan öğelerden oluşturulmuş dildir: Müzik, matematik, bilgisayar programlama dili gibi dizgeler yapay dil sınıfına girerler. Osmanlıcanın yapay bir dil olduğunu söylemek, “yapay dil” teri-

mini yanlış kullanmak olacağı için kabul edilemez. Osmanlıca, Osmanlı'nın bürokrasi, dil ve edebiyat dilini oluşturmuş, üst değişke (high variety) örneği olarak görülür (İmer 1990: 151-154). Bir üst değişke olup kimse'nin anadili olmayan Osmanlıca, yazılı değişke (variety) olarak kullanıla gelmiş, bu esnada Türkçe ise günlük konuşmaların dili olmuştur. Osmanlıcanın hatalı bir şekilde yapay dil olarak algılanmasının sebebi, Osmanlıca yazan aydın ve bürokratların Arapça ve Farsçadan özgürce kelime transfer edebilmeleri olabilir. Ancak bu gerçek de Osmanlıca'yı "yapay" ya da "uyduruk" dil yapmaya yeterli bir neden değildir.

Yazarların ideolojik yaklaşımlarına göre diğer dillere karşı yaklaşımları da bazı değer yargıları taşıyabilmektedir: Sinanoğlu'ndan (2009) yukarıda yapılan alıntıda böyle bir durum söz konusudur. Sinanoğlu İngilizcenin beş farklı dilden oluştuğunu, bu durumdan ötürü artık "kurallarının kalmadığı", dolayısıyla da sözcük üretme kapasitesinin bulunmadığını söylemektedir. Sinanoğlu, İngilizcenin beş farklı dilden oluştuğunu ifade ederken de birçok dilin başvurduğu sözcük alıntılama olgusundan bahsetmektedir: Bir Germen dili olan İngilizce kültürel temas yoluyla Latince, Fransızca gibi dillerden sözcükler almıştır; ancak bu İngilizcenin işlevsel türetim eklerini veya bu işlevini yitirdiği anlamına gelmez.

Osmanlıcanın veya İngilizcenin bir dil olarak görülmediği durumların yanında Türkçeye ilişkin duygusal, öznel ve övgü dolu ifadelerin de yer aldığı görülebilmektedir. İnsanların anadillerine sevgi göstermeleri doğal olsa da bu varsayımlar söze döküldüğünde diğer dillerin Türkçe kadar soylu olmadıkları ya da Türkçe kadar iyi olmadıkları gibi önvarsayımlar ortaya çıkar ve bu da doğru kabul edilecek bir durum değildir. Bütün diller, o dilleri konuşanlar için mükemmel iletişim araçlarıdır ve bir diğerinin değerine olan üstünlüğü söz konusu olamaz.

2.3.4. Diğer Yanlıklar ve Bilgi Eksiklikleri

İncelenen kitaplarda, yazarların dil kavramlarını oluştururken akademik yayınlardan yararlanmadıklarını düşündüren birtakım yanlışlara da rastlanmakta. Bunlardan birkaçını sıralayacak olursak, "sesbirim" ile "harf" arasındaki ayrımın yapılamadığını (Gülizar 2006: 32), bütün dillerde görülebilen "eşanlamlılık" olgusunu dünya dillerinden hiçbirinde gözlemlenmeyen, aykırı bir durummuş gibi göstererek "ikilik", "üçlük" gibi adlar takıldığını (Erata 2004: 115), çoğu dilde ad öbeğini oluşturan sözcüklerin ilk harfleriyle oluşturulan akronimlerin "dilsel yozlaşma" olarak kabul edilebildiğini (Sinanoğlu 2009: 17), sesbilgisinde "ünlü düşmesi" olarak bilinen olguya "aşınma" denebildiği (Gülizar 2006: 32), dilde "yerleştirme" olgusunun, örneğin Arapça kökenli bir sözcüğün Türkçe yapım eki

alması suretiyle Türkçeleşmesi olayına “barbarizm” denebildiği (Yalçın 2003: 15) görülmüştür. Daha da uzayabilecek bu listenin varlığı, yazarların temel dilbilim kavramlarına uzak olduklarının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

2.4. Dil-Dışı Tartışmalar

Daha önce de belirtildiği gibi, dil tartışmalarını ideolojiden bağımsız gerçekleştirmek pek de mümkün görünmemektedir. Bu çerçevede, ele alınan yayınlarda dildışı bir takım olgulara da dilsel birer olguymuş gibi eleştiriler yönlendirildiği görülmektedir. Bu tartışmalardan bir kısmı, küreselleşme karşısı bir dünya görüşünü yansıtır: Kahve evi menülerindeki frappuccino, brewed coffee, espresso macchiato gibi İtalyanca adların eleştirilmesi (Atalay 2008: 9-35) ya da Discovery Channel, Citibank, Hyatt Regency gibi uluslararası kuruluşların İngilizce adlarının eleştirilmesi (Hepçilingirler 2007: 4-6) gibi.

Cameron (1995: 149) dili düzeltmenin bir bakıma dünyayı da düzeltme çabası olduğunu söylemektedir. Cameron’ı doğrularcasına Türkçe tartışmalarında dil tartışmasının sık sık “değerler” tartışmasına döndüğünü görmekteyiz. Gene Cameron’ı (1995: ix) dikkate alacak olursak; “değer yargıları”, dilbilimcinin uzman söylemiyle dilbilimci olmayanların söylemini ayıran noktadır. Örneğin *Dilim Dilim Anadilim*’de Hepçilingirler’in (2007) yeni dönem şarkı sözlerindeki değer yargılarını eleştirdiğini görüyoruz. Bununla birlikte Hepçilingirler (2007: 124) dünyamız gibi dilimizin de kabalaştığı görüşünü taşır. Ancak bu ifadelerde iki sorun görünmekte: İlki dünyanın ve dilin değişime direnemeyeceği gerçeğidir. İkincisi ise bu değişimin yazarların ifade ettikleri gibi muhakkak olumsuz bir değişim olduğuna ilişkin nesnel kanıtların eksikliğidir.

3. Sonuç ve Tartışma

Crystal (1989: 2-3) günümüzdeki kuralcı ve betimleyici yaklaşımların diğeri hakkında gerçekçi olmayan bir resim çizerek iki ucu temsil ettiğini söylemekte. Betimleyiciler, bütün kullanımları eşit şekilde kabul edilebilir gördükleri için standartları önemsememekle, kuralcılar ise tarihî bir gelecekçiliği körü körüne takip etmekle eleştirilirler. Oysa, Crystal’a (1989: 3) göre, nesnel bir bakış açısıyla bakıldığında her iki yaklaşım da önemlidir ve birbirini tamamlar.

Veritabanını oluşturan ve yukarıda anılan kitaplar bu çalışmada eleştirilmiş olmakla birlikte, başta çocuklar ve öğrenciler olmak üzere toplumdaki dil bilincinin yaygınlaştırılmasında ve dilin nüanslarının anlatılması ya da anlatım bozuklukları, sesletim hatalarının düzeltilmesinde çok önemli görevler

üstlendikleri düşünülmektedir. Bu ve benzer çalışmaların, kuralcılığın hoş-görüsüzlüğü ile kuramsız ve yönemsiz eleştiri çıkmazına girmeden, sağlıklı bir eleştiri zemini üzerinde inşa edilmesi gerekli görünmektedir. Bu sağlam zemini oluşturacak temel varsayımlar arasında şunlar sayılabilir:

- Dilin bir matematik veya mantık dizgesi olmadığı, kurallarının ise konuşucular tarafından konulduğu göz ardı edilmemelidir. Bunun aksi iddialar, dili katı kurallar içine hapsedmiş olacaktır.
- Ölçünlü olmayan ağızların dilin bir utancı değil, çeşitliliği olduğu teslim edilmeli, bu dil değişkelere estetik ya da sınıfsal değer yargıları yüklemekten kaçınılmalıdır.
- Ağızların yanında çeşitli toplumsal grupların –yaş grupları, cinsiyet grupları, meslek grupları- bir kimlik göstergesi olarak farklı dil türlerine sahip olmaları doğal kabul edilmelidir.
- Dil kullanıcılarının dili “yanlış” kullanmaları, TV ve radyolarda sürekli tekrarlana gelen sesletim hataları ve anlatım bozuklukları üzerinden tartışılmalı, dil sürçmesi sayılabilecek münferit hatalar tartışmaya değer görülmemelidir.
- Dil kurallarının esnetilmesi özellikle reklam metinlerinde, gazete başlıklarında ya da sanatsal türlerde karşılaşılan doğal bir durumdur. Dil konuşucularının dikkat çekmek amacıyla başvurduğu yaratıcı kullanımların eleştirilmesi, dile kısır bir bakışı yansıtmakta, dilin potansiyelini sınırlamaktadır.

Yeni maddelerin eklenmesi mümkün olan böyle bir ilkeler topluluğuna sadık kalarak ortaya çıkabilecek bir literatürün, dilin dinamiklerini, bununla beraber yeni nesillerin de dinamiklerini yakalayacağı, toplumda Türkçe bilincinin artmasını destekleyeceği ve belki de en önemlisi daha güler yüzlü bir profille çok daha büyük kitleleri yapıcı bir şekilde konuya yönlendireceğine inanıyorum.

Bunların yanında, yazarların çalışmalarına kaynaklık eden bazı dil sorunları (örneğin Türkiye’de İngilizce tabela meselesi, İngilizce kökenli sözcüklere Türkçe karşılık bulunamaması, bulunduğu da benimsenmesinin yüksek oranlarda gerçekleşmemesi, sözcük aktarımının yüksek seviyede olması, dilin en dikkatli kullanılması gereken ortam olarak kitle iletişim araçlarında sözcüklerin sesletiminde ve yazımlarında hataların yapılması, vb.) her ne kadar yazarlar tarafından doğru teşhisle adlandırılmamış olsa da dille ilgili birtakım sıkıntılara işaret etmektedir. Bu durumun sebeplerinden bazıları dil planlaması çerçevesinde ölçünlü Türkçeye yeterince

prestij kazandırılmaması ve düzeltme işareti kullanımı ya da doğru sesletim gibi konuların öğrencilere öğretilmemesi gibi görünmektedir. Popüler tartışmalarda dilbilimcilerin de yer almaları ve konuların bilimsel platformda, bilimsel veriler ışığında tartışılarak çözüm yollarının bulunmasıyla bu sorunların üstesinden gelmek mümkün olabilecektir.

Kaynaklar

- Aitchison, Jane (1993). *Language Change: Progress or Decay?*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____, (1998). “The Media are Ruining English”. *Language Myths*. Ed Laurie Bauer and Peter Trudgill. London: Penguin Books. 15-22.
- Aksoy, Ömer Asım (1980). *Dil Yanlıları*. Ankara: TDK Yay.
- Atalay, Kemal (2008). *Alo Türkçe Neredesin?*. İstanbul: Babıali Kültür Yay.
- Ateş, Kemal (2005). *Türkçem Mahzun Ben Mahzun*. Ankara: İmge Yay.
- Bauer, Laurie and Peter Trudgill (Ed.) (1998). *Language Myths*. London: Penguin.
- Brendemoen, Bernt (2006). “Popüler Tartışmada Hatalar ve Normlar”. *Türkiye’de Dil Tartışmaları*. Eds. Astrid Menz and Christoph Schroeder. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. 25-39.
- Cameron, Deborah (1995). *Verbal Hygiene*. London, New York: Routledge.
- Chishire, Jenny (1998). “Double Negatives are Illogical”. *Language Myths*. Ed. Laurie Bauer and Peter Trudgill. London: Penguin Books. 113-122.
- Cook, Guy (2001). *The Discourse of Advertising*. London: Routledge.
- Crystal, David (1989). *The Cambridge Encyclopaediae of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____, (1998). *Language Play*. London: Penguin Books.
- _____, (2006). *The Fight for English: How Language Pundits Ate, Shot and Left*. Oxford: OUP.
- Downes, William (1998). *Language and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Er, Sırrı (2005). *Türkçe’nin Adı Var*. İstanbul: Ağaç Yay.
- Erata, Rüştü (2004). *Sachmalama Türkçe de Neymiş!*. İstanbul: Yapı Yay.
- Evren, Kerim (2007). *Güncel Örneklerle Medyada Dil Yanlıları*. İstanbul: Alfa Yay.
- Gülizar, Jülide (2006). *Where Are You Going Türkçe?*. Ankara: Sinemis Yay.

- Hepçilingirler, Feyza (1997). *Türkçe "Off"*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- _____, (1999). *Dedim: "Ah"*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- _____, (2007). *Dilim Dilim Anadilim*. İstanbul: Everest Yay.
- Hogg, M. A. and G. M. Vaughan (2006). *Sosyal Psikoloji*. Çev. İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez. Ankara: Ütopya Yay.
- İmer, Kamile (1990). *Dil ve Toplum*. Ankara: Gündoğan Yay.
- Kongar, Emre (2003). *Yozlaşan Medya ve Yozlaşan Türkçe*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lodge, Anthony (1998). "French is a Logical Language". *Language Myths*. Ed. Laurie Bauer and Peter Trudgill. London: Penguin Books. 23-31.
- Lyons, John (1990). *Language and Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mesthrie, R., J. Swann, A. Deumert and W.L. Leap (2000). *Introducing Sociolinguistics*. . Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Milroy, James (1998). "Children can't speak or write properly any more". *Language Myths*. Ed. Laurie Bauer and Peter Trudgill. London: Penguin Books. 58-65.
- Özel, Sevgi (2007). *Dilleri Uzun*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Özünü, Ünsal (1993). "Erayoloji". *Dilbilim Araştırmaları*: 147-159.
- Preston, Dennis R. (1998). "They speak really bad English down South and in New York City". *Language Myths*. Ed. Laurie Bauer and Peter Trudgill. London: Penguin Books. 139-149.
- Sinanoğlu, Oktay (2009). *Bye Bye Türkçe*. İstanbul: Alfa Yay.
- Sperber, D. and D. Wilson (1985). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Thomas, George (1991). *Linguistic Purism*. London: Longman.
- Wardhaugh, Ronald (1999). *Proper English: Myths and Misunderstandings about Language*. Massachusetts, Oxford: Blackwell Publishers.
- Yalçın, Şiar (2003). *Doğru Türkçe*. İstanbul: Metis Yay..

On Non-Academic Conceptions of “Correct” Turkish in Media: Descriptive and Prescriptive Approaches and Beyond

Derya Duman*

Abstract

As a popular subject, the use of Turkish in media has become the subject of numerous critical articles and books. Most of these studies are written by people with various professional backgrounds such as journalism, teaching, announcing, etc. and due to the lack of a linguistic perspective and methodological and theoretical basis, they may include some misconceptions. These publications, also being recommended for elementary and high school students, include highly subjective and disputable judgements, and sometimes they may lead the way for other unfruitful disputes which eventually end up in a vicious cycle. In this study, a database composed of twelve books about the improper use of Turkish published within the last decade is studied in an attempt to reveal methodological and theoretical misconceptions. My aim is to approach this type of literature critically, which may eventually contribute to the linguistic consciousness and language planning processes and also suggest new fields of inquiry for the sociolinguists.

Keywords

descriptivism, language planning, prescriptivism, language of the media, non-academic conceptions of language, sociolinguistics, Turkish

* Asst. Prof. Dr., İzmir University of Economics, Department of Translation and Interpretation – İzmir / Turkey
derya.duman@ieu.edu.tr

К вопросу об использовании «правильного» турецкого языка в прессе: описательно-правильные подходы и другое

Дарья Думан*

Аннотация

Турецкий язык, используемый в средствах массовой информации, как очень популярная тема является предметом бесчисленного множества критики. Так как большинство этих работ на тему "Ошибки в использовании турецкого языка", написанных такими представителями различных профессиональных групп и областей знаний, как журналисты, спикеры, ученые, преподаватели, учителя, не написаны с лингвистической точки зрения, а также не содержат методологической и теоретической основы, могут содержать ряд ошибок. Время от времени преподаваемые даже в школе эти суждения носят субъективный характер и представляют собой спорные положения; в некоторых случаях, с момента их обнаружения они становятся предметом новых дискуссий и таким образом, эти дискуссии превращаются в порочный круг. В этой работе проведен комплексный анализ 12 книг об использовании турецкого языка, изданных в последние 10 лет в Турции; выявлены теоретические и методологические ошибки, встречающиеся в этих книгах, а также показаны возникающие противоречия. Целью данной работы является обеспечение эффективности работ, которые могут повлиять на языковое планирование и повышение языкового сознания в обществе, а также предложение новых областей изучения для социолингвистики.

Ключевые слова

описание, языковое планирование, правильность, язык средств массовой информации, дискуссии о популярном языке, социолингвистика, турецкий язык

* И.о. Доц. Док., Измирский университет экономики, кафедра перевода – Измир / Турция
derya.duman@ieu.edu.tr